

ПРОФОРІЄНТАЦІЯ ТА ЇЇ СКЛАДОВІ

У даній статті охарактеризовано теоретичний аспект профорієнтації та її складових. Звертається увага на основні напрямки, цілі, форми, методи та структуру роботи з даної проблематики. Означені підходи, щодо проведення профілактичних заходів. Розкрито основні критерії, компоненти профорієнтаційної роботи. Професійне самовизначення розглядається під різними кутами зору.

Ключові слова: профорієнтація, професійна освіта, професійна консультація, профвідбір, профадаптація, професійна пропаганда.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми профорієнтації як суспільної проблеми проявляється у необхідності подолання протиріччя між об'єктивно існуючими потребами суспільства в збалансованій структурі кадрів та суб'єктивними професійними прагненнями молоді. Тобто за своїм призначенням система профорієнтації повинна вплинути на раціональний розподіл трудових ресурсів, вибір життєвого шляху молоддю, адаптацією її до професії.

Отже, саме гуманізація цілей навчання і виховання підростаючого покоління, передбачає всебічний розвиток особистості вихованців, вияв ними творчості, ініціативи і самостійності, зокрема при виборі майбутньої професії. На цьому ґрунті загострюється потреба у вивченні обдарувань учнів, їх інтересів та схильностей, а також дослідження умов, за яких ці інтереси та схильності перетворюються на дієві мотиви професійного самовизначення. Саме вибір професії становиться центром ситуації розвитку старших школярів, створюючи в них своєрідну внутрішню позицію.

Різноманітні аспекти профорієнтації привертали увагу багатьох дослідників: В.Ф. Сахарової, Н.В. Усова, С.Н. Чистякової, Г.В. Зулунова, Н.О. Гончарова.

На сучасному етапі розвитку профорієнтаційної роботи особливого значення набуває проблема вибору професії у старшій школі, яку досліджує В.С. Тундалева. Впровадження профорієнтаційної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах виступає невід'ємною складовою вдосконалення і розвитку сучасної школи.

Як зазначає О.А. Уханова ключовими чинниками профорієнтації стає: профосвіта, профконсультація і профвідбір. А також залучення фахівців центру зайнятості, технікумів, студентів, які в повному обсязі знайомлять школярів з особливостями професійної діяльності, надаючи учням та їхнім батькам можливість випробувати свої сили й застосовувати отримані знання на практиці.

Метою статті є дослідження теоретичних основ профорієнтації та її складових.

Результати теоретичного аналізу. У життєвому самовизначенні молоді одне із центральних місць належить відношенню до праці, яка дасть їм можливість з найбільшим успіхом застосувати свої сили і здібності у подальшій діяльності. Вона реалізується в ході навчально-виховного процесу, позаурочної та позашкільної роботи з учнями. Формування позитивного відношення до праці, засвоєння певних трудових навичок і вибір професії – це важливі компоненти становлення особистості. Підліток стоїть перед вибором сфери діяльності. Але тільки практично, у ході самої діяльності з'ясується, підходить вона йому чи ні.

Професійне самовизначення – це процес, який можна розглядати під різними кутами зору. По-перше, завдання, які суспільство ставить перед формуванням особистості і які ця особистість повинна послідовно вирішувати упродовж певного часу. По-друге, як процес поступового прийняття рішень, за допомогою яких індивід формує баланс між своїми перевагами і схильностями, з одного боку, і потребами існуючої системи суспільного розподілу праці – з іншого. По-третє, як процес формування індивідуального стилю життя, часиною якого є професійна діяльність.

До професійного самовизначення людина має прийти сама. Але підштовхуючи її до цього кроку, створити відповідні умови для розвитку тих чи інших здібностей, задатків має суспільство. Це, передовсім, батьки – оскільки з дитинства родина стоїть на першому місці для дитини, згодом – вихователі дитячого садочка, учителі, психологи, у старшому віці – консультанти [7, с. 105].

У педагогічній та методичній літературі професійну орієнтацію розглядають як систему, яка включає такі основні напрямки або підсистеми: профінформація, профконсультація, профвідбір, профадаптація.

В.В. Чебишева у структурі професійної орієнтації виділяє чотири основних компонента: 1) надання учням знань, які їх цікавлять; 2) глибоке і всебічне вивчення школярів; 3) професійні консультації; 4) допомога учням в оволодінні обраною професією. Отже, це дає підстави розглядати професійну орієнтацію у двох аспектах: 1) її вплив на формування професійних інтересів, насамперед, позитивних мотивів вибору професії, які забезпечують узгодження інтересів особистості і суспільства; 2) виявлення професійних вимог.

На думку В.Ф. Сахарової, С.Н. Чистякової [3, с. 15] система профорієнтації школярів – це організована, керована діяльність різних державних і громадських організацій, підприємств, установ і школи, а також сім'ї. Вона спрямована на удосконалення процесу професійного та соціального самовизначення школярів в інтересах особистості й суспільства в цілому.

Загальна мета системи профорієнтаційної роботи полягає у підготовці учнів до обґрунтованого вибору професії, що задовольняє як особисті інтереси, так і суспільні потреби. Ця мета цілком відповідає загальній меті підготовки школярів і реалізується в процесі цієї підготовки. У систему профорієнтаційної роботи в школах і навчально-виробничих комбінатах входять такі основні компоненти: цілі і задачі, основні напрямки, а також форми і методи профорієнтаційної роботи з учнями.

Таким чином, професійна орієнтація як цілісна система складається із взаємопов'язаних компонентів, або підсистем (підструктур), об'єднаних спільністю мети і єдністю керування: *професійна діагностика; професійна освіта; професійна консультація; професійний відбір(підбір); професійна адаптація*. Кожна така підсистема (напрямок) включає підструктурні компоненти, що мають свої підзавдання, обумовлені загальною метою.

Так, важливою складовою профорієнтації є *професійна діагностика*, метою якої є вивчення особистості. В процесі профдіагностики вивчають характерні особливості особи: інтереси, потреби, нахили, здібності, професійні наміри, професійну спрямованість, риси характеру, темперамент, стан здоров'я, використовуючи при цьому анкетні, апаратні та тестові методи [4, с. 115].

Не менш значимим компонентом профорієнтації є *професійна освіта*, яка дає учням змогу придбати певні знання про соціально-економічні особливості різноманітних професій, про умови правильного вибору однієї з них; сприяє вихованню позитивного ставлення школярів до різноманітних видів професійної й суспільної діяльності, формуванню мотивованих професійних намірів. Професійна освіта об'єднує *професійну інформацію, професійну пропаганду і професійну агітацію*, які покликані надавати людині певні відомості про найбільш масові професії, інформувати про способи і умови оволодіння ними, пропагувати громадську цінність найбільш необхідних на даний час професій. *Професійна пропаганда* здійснюється в загальному руслі пропаганди, розглянутої як особливий рід соціальної діяльності, основною функцією якої є поширення знань, ідей, художніх цінностей та іншої інформації з метою формування визначених поглядів, уявлень та емоційних станів, а через них – надання впливу і на поведінку людей. Характерні риси професійної пропаганди – цілеспрямованість, диференційованість, планованість, масовість, розмаїття форм і методів. *Професійна агітація* ставить метою активно впливати на вибір школярами професій, потрібних базовому підприємству, району, місту.

Професійна консультація має своєю метою встановлення відповідності індивідуальних особливостей до специфічних вимог тієї або іншої професії. Вона містить декілька видів консультацій: *довідкову*, в процесі якої з'ясовуються працевлаштування, освоєння різноманітних професій, терміни підготовки, система оплати праці, перспективи професійного зростання; *діагностичну*, спрямовану на вивчення особистості, її інтересів, схильностей і можливостей з метою виявлення відповідності їх до обраної професії або близької; *формувальну*, за допомогою якої здійснюються керівництво і корекція вибору школярами професії; *медичну*, спрямовану на визначення стану здоров'я школяра відповідно до обраної професії, якщо необхідно, переорієнтації в іншу або близьку до обраної сфери діяльності.

Результатом консультації є формування професійного плану, підвищення усвідомленості й відповідальності за вибір майбутньої професії. Фахівці з профконсультації здійснюють свою роботу, спираючись на матеріали економічних і соціологічних досліджень [7, с. 107].

Професійний відбір передбачає процедуру диференціації кандидатів за ступенем їх відповідності певному виду діяльності й прийняття рішення про їх придатність або непридатність. Він може здійснюватися в школах, вузах, військоматах, спеціальних лабораторіях, може бути пов'язаний з умовами праці і стосуватися професій максимальної складності (з важкими умовами праці).

При цьому слід відрізнити *профвідбір* від *профдодбору*. При проведенні профвідбору обирають найбільш відповідну даній професії особу, тобто ідуть від професії до особи, а при профдодборі обирають відповідну даній особі професію, тобто ідуть від особи до професії [2, с. 33].

Завершальним компонентом профорієнтації є *професійна адаптація*, яка представляє собою активний процес пристосування людини до виробництва, нової соціальної ситуації, умов праці і особливостей конкретної спеціальності. Успіх професійної адаптації є одним із основних критеріїв правильного вибору професії, оцінкою ефективності всієї профорієнтаційної роботи. Успішна професійна адаптація характеризується збереженням і подальшим розвитком здібностей до конкретної професійної діяльності, збігом громадської і особистої мотивації праці. Професійна адаптація здійснюється, як правило, у єдності із соціальною [1, с. 171].

Не менш значимим компонентом профорієнтації є розвиток інтересів і нахилів людей в різних видах професійної діяльності (*професійна активізація*). Вона складається з таких важливих елементів, як формування і виховання професійних інтересів, виховання поваги до певної професії, любові до праці.

Означені вище підструктури (компоненти) профорієнтації тісно пов'язані між собою, функціонування їх визначається закономірностями системи в цілому, поза нею вони втрачають свою спрямованість. Сама ж система профорієнтації взаємодіє з іншими системами, такими як національне виховання, навчально-виховний процес, освіта, економіка, суспільство загалом.

Цілями ж функціонування системи професійної орієнтації є: 1) формування у молоді соціально-значимих внутрішніх регуляторів активності (поведінки) у зв'язку з вибором професії і плануванням перспектив професійного шляху; 2) створення умов для соціально цінної активності у професійному самовизначенні; 3) надання допомоги молоді у адекватному виборі професії; 4) розподіл молоді за професіями, що найбільше відповідають інтересам, схильностям, здібностям, первинній трудовій і

соціальної підготовці кожної людини; 5) підготовка й адаптація молоді до професійного навчання і подальшої трудової діяльності [6, с. 27].

Цілісності системі надають її зв'язки, до яких належать, насамперед, мета, тому що вона підкорює собі функціонування всіх частин системи – її підструктур, об'єднуючи їх в єдине ціле. Системоутворювальним зв'язком профорієнтації є її інформаційна забезпеченість її підструктур. Це можуть бути нормативні документи, розпорядження, різноманітні вказівки, відомості про реалізацію школярами професійних намірів. Вибір тієї чи іншої спеціальності залежить від об'єктивних умов. Перш за все, це соціальне положення, матеріальний добробут сім'ї і особливо рівень освіти батьків.

Система профорієнтації школярів – це організовано, керована, діяльність різноманітних громадських організацій, підприємств, установ і, навіть сім'ї, спрямована на вдосконалення процесу професійного та високого соціального самовизначення школярів у сфері суспільства [5, с. 34].

Так як професійна орієнтація представляє собою систему заходів щодо сприяння людині у виборі професії і побудові професійної кар'єри на основі врахування її бажань, інтересів і схильностей, можливостей і здібностей працювати в обраному виді діяльності, забезпечує науково обґрунтоване керування процесом ознайомлення зі світом професій, самореалізації в праці і суспільних потребах, то відповідно реалізує ряд особистих і суспільних функцій, а саме: *соціальну* – засвоєння людиною (насамперед дітьми і молоддю) визначеної системи соціальних норм і цінностей (суспільних, професійних, міжособистісних), знань, навичок і умінь, необхідних для успішного навчання і виконання професійної діяльності; *педагогічну* – виявлення і формування інтересів, схильностей, здібностей, особистісних якостей людини в інтересах адекватного вибору професії, оцінки рівня професійної придатності до конкретної діяльності, психологічного забезпечення професійної підготовки, адаптації до праці; *економічну* – поліпшення якісного складу працівників (за критеріями професійного, психологічного, соціального характеру), підвищення задоволеності працею, зниження плинності кадрів, збільшення професійної активності працівників, їхньої зацікавленості в змісті і результатах праці; *медико-фізіологічну* – виявлення обмежень у стані здоров'я й розвитку фізіологічних функцій і якостей, важливих для забезпечення визначеної діяльності, і корекція професійних планів відповідно до функціональних можливостей конкретної людини [6, с. 29].

Професійна орієнтація заснована на системі заходів з розробки науково-методичних рекомендацій щодо вибору професії та їхній реалізації у практичній роботі. Структура цих заходів включає ряд компонентів, або напрямів, за якими розвивається і реалізується ця система.

Для орієнтації у світі професій істотне значення мають заходи з *професійної освіти* [3, с. 27]. Цей напрям включає в себе професійну інформацію, пропаганду й агітацію, передбачає формування знань про світ професій, про соціально-економічні, медико-фізіологічні, санітарно-гігієнічні й інші особливості конкретних видів діяльності, способи і умови оволодіння професією і т.п. з метою зародження і становлення професійного інтересу і пробудження схильності до тієї або іншої сфери діяльності

Висновки. Отже, вільний вибір професії залежний від об'єму знань про професії. Таким чином, доведено, що вибір професії детермінується різними каналами, пов'язаними як із загальними, так і з специфічними умовами. Відомо, що учні старших класів не являються лише постійним продуктом зовнішніх дій. Отримуючи який-небудь зовнішній поштовх, вони прагнуть реалізувати виникаючий інтерес до певної діяльності. Та починають читати відповідну літературу, прагнуть зустрітися з спеціалістами, вирішують посилено займатися відповідними навчальними предметами.

В такий спосіб можна сполучати трудове виховання з моральним, зробивши професійну орієнтацію елементом вільного соціального самовизначення особистості.

Використані джерела

1. Вітковська О. І. Професійне самовизначення як життєва проблема особистості / О. І. Вітковська // Педагогіка та психологія. – 1998. – № 3. – С. 171-179.
2. Зулунова Г. В. Профорієнтаційна робота у школі // Г. В. Зулунова // Навчальна школа. – 2011. – № 5. – С. 31-34.
3. Пряжнікова Є. Ю. Профорієнтація / Є. Ю. Пряжнікова, Н. С. Пряжніков. – М. : Академія, 2013. – 496 с.
4. Тундалева В. Как выбрать профессию в 17 лет / В. Тундалева. – М. : Феникс, 2013. – 208 с.
5. Усова Н. В. Улюблена професія завжди дарує радість / Н. В. Усова // Виховання школярів. – 2011. – № 3. – С. 33-38.
6. Чистякова С.Н. От обучения к профессиональной карьере: программа с методическими рекомендациями/ Н.С. Чистякова, Н.Ф. Родичев. – М. : Академия, 2012. – 64 с.
7. Уханова О.А. Професійна орієнтація: чинник, що впливають на вибір молоддю спеціальності / О.А. Уханова // Таврійський вісник освіти. – 2011. – № 4 (36). – С. 104 – 108.

Ananko T.V.

GUIDANCE AND ITS COMPONENTS

There is the theoretical aspect of guidance and its components in this article. Attention is drawn to the main directions, objectives, forms, methods and structure of the work on this subject. Also in this article we mentioned approaches as for realization of preventive activities. We focus on the basic criteria and the components of career guidance. Professional self-determination is seen from different points of view.

Keywords: vocational guidance, vocational training, vocational counseling, professional selection, professional propaganda.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2013 р.

